

Ба шури диссертационии 6D.КОА-003 дар назди Донишгоҳи миллӣ Тоҷикистон (734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Буни Ҳисорак, шаҳраки донишҷӯён, бинои таълимии 7, ауд 102)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, Ҳасанова Нигора Ҷамоловна ба диссертатсияи Ганиев Убайдулло Файзалиевич дар мавзуи “Ташкили баҳисобгирий ва таҳлили идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ”, ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи иҳтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит пешниҳод шудааст.

Рушди корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ водор менамояд, ки барои идоракунии босамари тамоми равандҳои хочагидорӣ, ноилгарди ба ҳадафҳои гузошта шуда, ва қабули қарорҳои идоракунӣ ва таъмини алоқаи баръакс дар алоқамандии менечерони зинаҳои идоракунӣ усул ва воситаҳои муассир истифода бурда шавад. Албатта, дар ноилгардӣ ба ин ҳадафҳо низоми баҳисобгирий ва таҳлили идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ нақши муҳим дорад. Бинобар ин, рушди корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ пеш аз ҳама бозбинӣ ва такмили низоми баҳисобгирий ва таҳлили идоракуниро талаб менамояд.

Бояд қайд кард, ки низомҳои баҳисобгирий ва таҳлил, ки то имruz дар соҳаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун анъана истифода мешаванд, бештар ба ташаккули иттилоот оид ба пуррагии иҷрои ҳарчи заҳираҳо, истеҳсоли маҳсулот ва фоида (даромад), андозҳо равона гардидаанд. Пешбурди баҳисобгирий ва таҳлил бо чунин шакл барои дуруст ҳисоб кардани арзиши аслии маҳсулот ва қабули қарорҳои идоракунӣ имкон намедиҳад. Бинобар ин, баҳисобгирий ва таҳлил дар шакли анъанавӣ дар шароити фаъолияти корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ мавриди корбурди худро гум кардаанд.

Марҳилаи нави рушди низомҳои баҳисобгирий ва таҳлил дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбии вазъи муосири ин низомҳо ва дар ин асос ҷустуҷӯ ва дарёфти шаклҳои нави ташкил ва пешбурди онҳоро, ки бо низоми ҷойдоштаи соҳаи саноат ҳамгиро бошанд, талаб менамояд. Ҳамзамон, тавре муаллифи диссертатсияи тақризшаванда таъқид менамояд, дар шароити иқтисодии муосир, дар баробари ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки истифодабарии заҳираҳо, корхонаҳои ба истеҳсол ва фуруши масолеҳи соҳтмонӣ машғул бо мушкилоти зиёд, аз ҷумла мавҷуд набудани заминаҳои мукаммали ҳучҷатии меъёри-хукуқӣ барои дуруст муайян кардани арзиши аслии масолеҳи соҳтмонӣ дучор мешаванд, ки ин ба коҳишёбии сиёсати нарҳгузорӣ дар корхонаҳо оварда мерасонад. Дар робита бо ин, масъалаи ташкили дуруст ва ба таври муносиб пешбурди баҳисобгирий ва таҳлили идоракунии ҳароҷот

муниципалитети асосии корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ мебошад. (сах – 2), ки ҳамаи ин мубрамии мавзуи таҳқиқотиро муайян менамояд.

Диссертатсияи Фаниев Убайдулло Файзалиевич дар мавзуи “Ташкили баҳисобигирӣ ва таҳлили идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ” барои ҳимоя ҷиҳати дарёфти дараҷаи номзади илмҳои иқтисодӣ ба Шурои диссертационии 6D.KOA-003 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон пешниҳод шудааст, дар доираи Шиносномаи иҳтиносси 08.00.08 – Баҳисобигирӣ мӯҳосиби Ҷумҳурии Тоҷикистон мушъари аудит пешниҳод шудааст. ба бандҳои 1.1. Парадигмаҳои ибтидой, концепсияҳои бунёдӣ, принсипҳои асосӣ, постулатҳо ва қоидаҳои баҳисобигирӣ бухгалтерӣ; 1.6. Мутобиқгардонии низомҳои гуногуни баҳисобигирӣ бухгалтерӣ, мувофиқати онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ; 1.7. Баҳисобигирӣ бухгалтерӣ (молиявӣ, идоракунӣ, андозӣ, корпоративӣ ва г.) дар корхонаҳои шакли ташкилий-хуқуқияшон гуногун, ҳамаи соҳаҳо ва сатҳҳо; 1.13. Ташкили баҳисобигирӣ бухгалтерӣ (молиявӣ, идоракунӣ, андозӣ, корпоративӣ ва г.) аз руи сегментҳо, бизнес-чараёнҳо ва соҳторҳои таркибӣ; 3.2. Асосҳои назариявӣ ва методологӣ, вазифагузориҳои мақсадноки аудит ва назорат; 3.9. Инкишофи методологияи комплексии усулҳои аудит ва назорати шиносномаи иҳтиносси КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 08.00.08 – Баҳисобигирӣ мӯҳосиби Ҷумҳурии Тоҷикистон мушъари аудит мувофиқ мебошад.

Аз муҳтавои диссертатсия бармеояд, ки унвонҷӯ дар таҳия ва омода намудани навғониҳои илмӣ ва нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ба муваффақияти назаррас ноил гардидааст. Навғонии илмии таҳқиқот дар муносибати ҳамаҷониба барои ҳалли масъалаҳои илмӣ, методӣ ва амалии пешбуруди баҳисобигирӣ ва таҳлили идоракунӣ, тартибидии ҳисоботи идоракунӣ, ҳисоб қардани арзиши аслии маҳсулоти соҳтмонӣ, гузаронидани методикаи таҳлили идоракунӣ зохир мегардад.

Циҳатҳои асосии ифодакунандай навғонии диссертатсия бо натиҷаҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқот алоқаманд буда, аз муваффақияти илмии унвонҷӯ дарак медиҳанд ва чунин пуктаҳои асосии барои ҳимоя пешниҳодшавандаро муайян кардаанд (сах. 10):

1. Дар асоси таҳқиқ ва баҳодиҳии низомҳои идоракунии субъектҳои ҳочагидории дар соҳаҳо ва муҳити иқтисодии гуногун фаъолияткунанда тасдик карда мешавад, ки ташкили баҳисобигирӣ ва таҳлили идоракунӣ дорои як қатор ҳусусиятҳои асосӣ мебошад, ки татбиқи маҳсусро дар соҳаи коркард ва истифодабарии унсурҳои баҳисобигирӣ ва таҳлили идоракунӣ дар шароити корхонаҳои истеҳсолкунандай масолеҳи соҳтмонӣ талаб мекунанд.

2. Таҷрибаи ташаккул ва рушди баҳисобигирӣ идоракунӣ дар мамлакатҳои мутараққӣ ҷамъбаст карда шуда, афзалиятҳои он барои татбиқи кардан дар низоми идоракунии корхонаҳои истеҳсолии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешаванд.

3. Ҳусусиятҳои соҳавии фаъолият, ташкил ва технологияи истеҳсоли маҳсулот дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ таҳқиқ карда шуда, таъсири онҳо ба ташкили баҳисобигирӣ идоракунӣ муайян карда мешавад. Асоснок карда мешавад, ки ҳусусиятҳои ташкилию технологияи истеҳсоли

масолехи сохтмонй ва таъсири опҳо ба ташкили баҳисобгирии идоракунй мставонанд барои ташаккули сиёсати баҳисобгирий чиҳати баҳисобгирии харочот ва ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот ба кор бурда шаванд.

4. Низомҳои баҳисобгирии харочот, ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот ва ҳисботи идоракунй дар қабули қарорҳои идоракунй дар корхонаҳои саноати масолехи сохтмонй нақши муҳим доранд. Интихоби усули баҳисобгирии харочот ва ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот бо технологияи истеҳсол, ташкили он ва ҳусусиятҳои маҳсулоти истеҳсолшаванда алоқаманд аст. Вазъи муосири иқтисодӣ дар мамлакат, бадшавии натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхонаҳои таҳқиқшаванда заминаи муҳим барои таҳия намудани модели ташкил баҳисобгирии идоракунй дар корхонаҳои саноати масолехи сохтмонй ва татбиқи низоми муносиби ҳисботи идоракунй мебошад.

5. Ташкил ва роҳандозӣ намудани механизмҳои банақшагирӣ ва идоракунии харочот дар низоми идоракунй чун заминаҳои асосии рушд ва такмили баҳисобгирии идоракунй дар корхонаҳои саноати масолехи сохтмонй муайян карда мешаванд. Ба хотири мукаммалсозии ҳадафҳои таҳлилии баҳисобгирии идоракунй, баланд бардоштани аниқии ҳисобкунии арзиши аслӣ, ҳисобкунии босамари натиҷаҳои фаъолияти қитъаҳои истеҳсолӣ дар корхонаҳои саноати масолехи сохтмонй истифодабарии тарзи нимтайёрдори баҳисобгирий ва таҳлили арзиши аслии маҳсулот тавсия дода мешавад.

6. Бо назардошти заминаҳои ташаккул ва рушди низомҳои идоракунй ва баҳодихии ҳусусиятҳои раванди таҳлили идоракунй методикаи ташкили таҳлили идоракунй барои татбиқсозӣ дар низоми идоракунии корхонаҳои саноати масолехи сохтмонй пешниҳод карда мешавад. Методикаи таҳлили идоракунй ҳусусиятҳои соҳавии фаъолияти корхонаро ба инобат мегирад ва ҳамбастагии таҳлили дохилии идоракуниро бо таҳлили беруни молиявӣ дар низоми ягонаи баҳисобгирии идоракунии ҳамгиро пешбинӣ мекунад.

7. Самтҳои мукаммалсозии таҳлили идоракунй дар асоси маълумоти баҳисобгирии идоракунй дар корхонаҳои саноати масолехи сохтмонй бо истифода аз низомҳои рушдёфта, назорат ва таҳлили харочот муайян карда шудаанд. Равиши муаллифӣ назорати бонизоми харочоти тағиyrёбанди ва доимиро бо назардошти таҳrirкунии даҳлдори равандҳои бехгардонии даври истеҳсолӣ аз рӯи ҳар як намуди маҳсулот пешбинӣ менамояд.

Муаллиф татбиқи амалии натиҷаҳои таҳқиқоти худро дар бобҳо ва параграфҳои алоҳида мавриди баррасӣ ва арзёбӣ қарор додааст.

Саҳми шаҳсии унвонҷуро дар баррасӣ ва ҳалли масъалаи мавриди омӯзиш ошкор намуда, муҳимтарин мукарраротро қайд мекунем, ки дорои навгонӣ ва аҳамияти илмӣ мебошанд. Пеш аз ҳама бояд гуфт, ки унвонҷу дар баробари ошкор намудани нақши баҳисобгирий дар низоми идоракунии субъекти ҳочагидорӣ, инчунин нуктаи назари олимонро оиди баҳисобгирии идоракунӣ ҳамчун қисми баҳисобгирии муҳосибӣ ё зернизоми он (саҳ – 22) таҳлилу барраси намуда ҷонибдори зернизоми баҳисобгирии муҳосибӣ будани он баҳои мусbat додааст. Ӯ дар он ҷо қайд мекунад, ки дар амалия дар фаъолияти аксар субъектҳои иқтисодӣ баҳисобгирии идоракунӣ ҳамчун зернизоми баҳисобгирии

мухосибӣ эътироф гардидааст, аммо дар ҳолати қабули қарорҳои идоракунӣ дар тобеият буда наметавонад.(саҳ.-22) Таърифи муаллифӣ оиди баҳисобгирии идоракунӣ пешниҳод намудааст.(саҳ.-27). Инчунин таҳлили идоракуниро дар низоми баҳисобгирии идоракунӣ ошкор намуда, модели алоқамандии иттилоотии онҳоро таҳия ва пешниҳод намудааст. (расми 1.6), (саҳ. – 40).

Муаллиф таҷрибаи баҳисобгирии идоракунии ҳарочотро дар мамлакатҳои ҳориҷи мавриди таҳлилу баррасӣ қарордода, дуруст қайд менамояд, ки корхонаҳои ватаний қушиш менамоянд, ки таҷрибаи байналмилалии баҳисобгирии идоракуниро дар низоми идоракунии худ татбиқ намоянд. Имрӯз онҳо бояд муайян кунанд, ки қадом тарзи татбиқи баҳисобгирии идоракуниро барои низоми идоракунии худ қабул кунанд.(саҳ – 43) Инчунин низомҳои анъанавӣ ва муосири дар таҷрибаи байналмилалии баҳисобгирий истифодашавандаро дар шакли ҷадвал шарҳ додааст. (ҷадвали 1.2), (саҳ – 53-54). Ба ин хотир муаллиф барои муайян кардани ҳолати кунунӣ ва рушди баҳисобгирии ҳарочот ва муайнкунии арзиши аслии маҳсулот ба усуљҳои музкур дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ дикқати ҷиддӣ зоҳир намудааст.

Хусусиятҳои истеҳсолоти масолеҳи соҳтмонӣ ва таъсири онҳо ба ташкили баҳисобгирии идоракуниро, ки унвонҷӯ таҳия намудааст (саҳ. – 59-60) метавон ҳамчун натиҷаи илмию амалии сазовор ба баҳои хуб арзёбӣ намуд. Зеро дар тағовут аз дигар корҳои илмии мавҷудбуда, ки ба ташкили баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои соҳаҳои гуногун баҳшида шудаанд, дар методикаи таҳиянамудаи унвонҷӯ ҷанбаҳои таъсири хусусиятҳо ва дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ баръало ба назар мерасанд. Дар робита бо ин, унвонҷӯ хусусиятҳои алоҳидай истеҳсоли масолеҳи соҳтмониро ба инобат гирифта, тасдиқ менамояд, ки омили асосии таъсиррасон ба ташкили баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ ин омили мавсимий мебошад. (саҳ – 60) Дар методикаи таҳиянамудаи унвонҷӯ таъсири хусусиятҳои мазкур ба ташкили баҳисобгирии идоракунӣ ба таври возех инъикос шудааст.

Унвонҷӯ низомҳои арзишмуайнкуниро омӯзиш намуда таъсири онҳоро ба қабули қарорҳои идоракунӣ ошкор кардааст (саҳ. – 71 -74) инчунин низомҳо (усуљҳо) – и арзишмуайнкуниро шарҳ дода имконияти истифода шудан ё нашудани онҳоро дар саноати масолеҳи соҳтмонӣ ошкор кардааст (саҳ -76-79), ки инро метавон ҳамчун ҷанбаи муҳими ифодакунандай аҳамияти илмӣ ва амалии таҳқиқот арзёбӣ кард. Инчунин ҳисботи идоракуниро ҳамчун асоси қабули қарорҳои идоракунӣ ҳисобида дуруст қайд менамояд, ки ҳангоми таҳияи ҳисботи идоракунӣ ба зарурати дар корхона бунёд намудани фазои ягонаи иттилоотии ба қабули қарорҳои идоракунӣ нигаронидашуда, ки ҳам ҳисботи берунии ҳамгиро ва ҳам ҳисботи доҳилии ифодакунандай сирри тичоратӣ бударо дар бар гирад, бояд дикқат дод. Ҳар қадаре ки роҳбар ба ноилгардии натиҷа нигарон аст, вай бештар ба иттилооти тавассути низоми ҳисботи идоракунӣ гирифташаванда эҳтиёҷ дорад. (саҳ. – 87). Инчунин маҳақҳои асосии баҳодиҳии ҳисботи идоракунии корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ. (саҳ. – 86), таркиби унсурҳои ташкилдиҳандай ҳисботи идоракунӣ (саҳ. – 87), марҳилаҳои татбиқкунии ҳисботи идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолеҳи

сохтмоӣ. (саҳ. – 92), шаклҳои тавсияшавандай онро дар саноати масолеҳи сохтмонӣ таҳия ва пешниҳод намудааст. (саҳ. – 96 – 100).

Муаллиф дар таҳқиқоти худ роҳҳои мукаммалгардонии баҳисобгирии идоракуниро дар корхонаҳои саноати масолеҳи сохтмонӣ таҳқиқ карда дуруст қайд менамояд, ки шарти муҳими мукаммалсозии баҳисобгирии идоракуни харочот роҳандозии воситаҳои банақшагирий ва идоракуни харочот дар низоми умумии идоракуни корхонаи саноати масолеҳи сохтмонӣ мебошад, ки маълумоти ибтидоиро барои ҳисобкуни арзиши аслий чамъ меорад.(саҳ. – 100). Инчунин барои мукаммалгардонии баҳисобгирии идоракуни дар корхонаҳои саноати масолеҳи сохтмонӣ ҶДММ “АФРА” – ро ҳамчун объекти таҳқиқот интихоб намуда (саҳ. – 102) тариқи пешниҳоди модели ташакули арзиши аслии хишти пухта (саҳ. 109) ҷадвалҳои арзишмуайянкунии тартиби ҳисобкуни арзиши аслии 1000 дона хишт (саҳ. – 109) ва пешниҳоди ҳисобҳои таҳлилию таркибии мушаххас (саҳ. – 113) дар корхонаҳои мазкур вазифаи дар назди худ гузошташударо ба анҷом расонидааст.

Муаллиф дар баҳши дигари таҳқиқоти илмии худ таҳлили идоракуниро дар саноати масолеҳи сохтмонӣ барраси намуда, дуруст қайд менамояд, ки методикаи таҳлили идоракуни дар соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёт, аз ҷумла дар соҳаи саноати масолеҳи сохтмонӣ бояд пеш аз ҳама ҳусусиятҳои соҳавии фаъолияти корхонаро ба инобат гирад ва дар ҳамбастагии таҳлили доҳилии идоракуни бо таҳлили беруни молиявӣ дар низоми ягонаи баҳисобгирии идоракуни ҳамгиро таҳия карда шавад.(саҳ. – 137) оиди ин масъала муаллиф корҳои назаррасеро анҷом додааст, ки барои амалишавии таҳлили идоракуни дар корхонаҳои саноати масолеҳи сохтмонӣ ёрии методи ҳоҳад гашт, аз ҷумла гузаронидани таҳлили CVP дар асоси индекси нарҳҳои истеҳсолӣ бо истифодай маълумоти муҳосибии корхонаҳои саноати масолеҳи сохтмонӣ. (саҳ. – 143-149). Инчунин барои мукаммалгардонии таҳлили идоракуни дар асоси маълумоти баҳисобгирии идоракуни модели раванди таҳлили идоракуни дар асоси маълумоти баҳисобгирии идоракуни. (саҳ. – 162).

Шиносой бо ҷиҳатҳои асосии диссертатсия ва таҳқиқи муҳтавои он нишон медиҳад, ки мавзуи таҳқиқот дар шароити молиявии имрӯзai корхонаҳои саноати масолеҳи сохтмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияткунанда саривактӣ ва масъалаҳои гузошташуда ҳалталаб мебошанд. Дараҷаи зъти modnokii натиҷаҳои таҳқиқот бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, қифоягии ҳачми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот доир ба мавзуи таҳқиқот тасдиқ мегардад.

Хулосаҳои аз натиҷаи таҳқиқот таҳияшуда, инчунин тавсияҳои амалии барои такмили низомҳои баҳисобгирий ва таҳлили идоракуни дар корхонаҳои саноати масолеҳи сохтмонӣ пешниҳодшуда бо далелҳои зарурӣ асоснок карда шудаанд. Онҳо фарогири натиҷаҳои илмии таҳқиқот буда, тавсияҳо оид ба истифодай амалии натиҷаҳо дар асоси таҳлили муносиби маводи таҳқиқотӣ омода қарда шудаанд.

Ба хулоса ва тавсияҳои амалии арзишманд, ки унвонҷӯ таҳия ва асоснок кардааст, аз ҷумла инҳо мансуб мебошанд:

- муаллиф ҳангоми таҳқиқоти худ ошкор кардааст, ки дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ба талаботи менсементи мусир ҷавобгу нест. Ҳисботи молиявӣ, ки ҳоло онро баҳисобгирии муҳосибӣ (молиявӣ) омода мекунад, барои қабули қарорҳои идоракуни фаврӣ истифода шуда наметавонад. Вобаста ба ин, масъалаҳои коркарди унсурҳои баҳисобгирий ва таҳлили идоракунӣ дар низоми идоракуни корхонаҳо ба миён меоянд, ки зарурати бозбинӣ намудани тасаввурот ва равишҳои пойдоршударо дар низомҳои баҳисобгирий ва таҳлили идоракунӣ, аниқ кардани асосҳои методологӣ ва методии онҳоро такозо менамояд. Имruz баҳисобгирий ва таҳлили идоракунӣ на танҳо барои ҳалли масъалаҳои чории фаъолияти ҳочагидорӣ, инчунин барои муайян намудани дурнамои рушди иқтисодии корхона зарур аст;

- муаллиф қайд менамояд, ки солҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон корхонаҳои тичоратӣ ҷаҳд менамоянд, ки таҷрибаи ҷаҳонии баҳисобгирии идоракуниро истифода бурда, онро ба шароити иқтисодии фаъолияти худ дар бозор мутобиқ гардонанд. Инҳо асосан корхонаҳои нав ва рушдёбандай дар соҳаҳои муҳталиф фаъолияткунанда мебошанд. Раванди баҳисобгирии идоракунӣ дар таҷрибаи ҷаҳонӣ на танҳо худи баҳисобгирий, инчунин равандҳои таҳлил, банақшагирӣ ва назоратро из дар бар мегирад. Таваҷҷӯҳ ба омилҳои берунии ба фаъолияти корхона таъсиррасон унсури асосие мебошад, ки тағовути баҳисобгирии идоракуни мусирро аз баҳисобгирии идоракуни анъанавӣ ошкор менамояд;

- муаллиф тасдиқ менамояд, ки ҷиҳати фарқунандаи баҳисобгирии идоракунӣ аз баҳисобгирии молиявӣ дар он аст, ки ба ташкили низоми баҳисобгирии идоракунӣ ҳусусиятҳои соҳаи фаъолияти корхона ва технологияи истеҳсоли маҳсулот таъсири муҳим мерасонанд. Аз ҷумла, ба корхонаҳои саноати истеҳсоли масолеҳи соҳтмонӣ мавҷудияти якчанд баҳшҳои амалиётӣ сифатан гуногун, дигаргуншавиҳои мавсимии талабот ба маҳсулоти онҳо, сатҳи баланди ҳарочоти шартан доимӣ дар маблағи умумии ҳарочоти бо фаъолияти асосии корхона алоқаманд хос мебошанд. Вобаста ба ин дар ташкили баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ масъалаҳои мубрам оид ба таҳия ва роҳандозӣ намудани тарзҳои нисбатан муносibi ҷамъоварӣ, бақайдгирӣ ва пешниҳодқуни иттилоот дар бораи ҳарочот ба миён меоянд. Вобаста аз ҳусусиятҳои технология ва ташкили истеҳсолот дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ тарзҳои гуногуни баҳисобгирии ҳарочот, тақсим кардани ҳарочот ба намудҳои алоҳидаи маҳсулоти истеҳсолшаванда, ҳисобкуни арзиши аслии маҳсулот ба кор бурда мешаванд, ки дар умум ҳамаи инҳо ба ташкили баҳисобгирии идоракунӣ таъсир мерасонанд;

- муаллиф ҳангоми таҳқиқоти худ муайн кардааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои бо муайян кардани арзиши асли ва соҳтори моддаҳои ҳисобкуни арзиши асли алоқаманд ба танзимкунӣ фаро гирифта нашудаанд. Ниходҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар самти таҳия намудани дастуралӣ ва

низомномаҳои баҳисобгирии идоракунӣ ва ҳисобкуни арзиши аслии маҳсулот ва хизматрасониҳо фаъолияти муносиб надоранд. Таҳлили умумии муҳтавои санадҳои меъёрии амалкунандай соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ нишон дод, ки масъалаҳои баҳисобгирии ҳароҷот ва ҳисобкуни арзиши аслии маҳсулот дар онҳо танҳо дар доираи баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ баррасӣ мешаванд. Ҷиҳатҳои баҳисобгирии идоракунии ҳароҷот ва ҳисобкуни арзиши аслӣ дар санадҳои меъёрий умуман баррасӣ нашудаанд;

- муаллиф тасдиқ менамояд, ки ҳоло гарчанде дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тартиб додани ҳисботи идоракунӣ аҳамияти хоса дода нашавад ҳам, солҳои охир дар адабиёти илмӣ интишороти зиёди бевосита ба омӯзиши амалияи пешбурди баҳисобгирии идоракунӣ ва тартиб додани ҳисботи идоракунӣ баҳшидашуда арзи ҳастӣ намудаанд. Дар асоси таҳқиқ ва баҳодихии вазъи баҳисобгирии идоракунӣ ва тартибдииҳии ҳисботи идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ метавон тасдиқ кард, ки дар онҳо тартибдииҳии ҳисботи идоракунӣ дар сатҳи паст қарор дорад. Вазъи муосири иқтисодӣ дар мамлакат, инчунин бадшавии натиҷаҳои молиявии фаъолияти ҳочагидории корхонаҳои таҳкиқшаванда омили муҳим барои таҳия намудани модели баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ ва дар доҳили он роҳандозӣ намудани низоми муносиби ҳисботи идоракунӣ мебошад. Дар амалияи ҷаҳонӣ оид ба ташаккули ҳисботи идоракунӣ барои қабули қарорҳои идоракунӣ дастовардҳои назаррасе ғун гардидаанд, ки нуктаҳои муҳими онро метавон барои истифода дар низоми баҳисобгирии идоракунии корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кор бурд;

- муаллиф дар таҳқиқоти ҳуд ошкор кардааст, ки имruz барои роҳбарият ва менечменти корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ таҳия ва татбиқ намудани механизми банақшагириӣ, назорат ва таҳлили стратегӣ масъалаи ниҳоят мубрам гардидааст. Дар ҳалли масъалаҳои гузошташуда яке аз омилҳои асосӣ мукаммалсозии баҳисобгирии идоракунӣ мебошад. Дар мукаммалсозии баҳисобгирии идоракунӣ нақши баҳисобгирии ҳароҷот ва ҳисобкуни арзиши аслии маҳсулот ниҳоят муҳим аст. Низоми идоракунии ҳароҷот дар корхона бояд бо низомҳои идоракунии истеҳсолот ва баҳисобгирии муҳосибӣ, ки дар онҳо маълумоти аввалии барои иҷрои ҳисобкуниҳо лозими ташаккул мейбад, аз ҷиҳати иттилоотӣ пайваста бошад. Таҳияи таъминоти методии баҳисобгирии идоракунии бонизом шарти муҳимтарини фаъолияти бобарори корхона мебошад;

- муаллиф тасдиқ мекунад, ки доираи амали таҳлили идоракунии муосир аз боиси паҳнони фазои иттилоотии ҳуд нисбат ба таҳлили молиявӣ васеътар аст. Ба ин хотир, таҳлили идоракунии муосирро метавон чун таҳлили идоракунии комплекс ном бурд, ки ҳадафи он пешниҳод намудани иттилоот ба роҳбарият ва менечменти корхона ба хотири таҳия ва қабул қарданӣ қарорҳои идоракунӣ, интиҳоби тарзҳои рушди фаъолияти корхона ва дурнамои он мебошад. Дар корхонае, ки талаботи баҳисобгирии идоракунӣ ба таври аниқ таҳия карда

шудаанд, корбурди босамари таҳлили идоракунӣ низ имкон дорад. Вазифаи мухими баҳисобгирии идоракунӣ чун асоси иттилоотии таҳлили идоракунӣ ин ташкили баҳисобгирий аз руи марказҳои харочот ва марказҳои масъулият мебошад. Дар ин маврид назорати харочот дар маконҳои пайдошавии онҳо барои баҳодиҳӣ намудани натиҷаҳои фаъолияти корхона ва қисматҳои соҳтории он ба ҷо оварда мешпавад;

- муаллиф дар таҳқиқоти худ ошкор намудааст, ки барои идоракунии босамари харочот ва арзиши аслии маҳсулот, ки бе банақшагирии бонизом ва назорат ноил намегардад, ба хотири ҷавобгу гардонидани арзиши аслии масолехи соҳтмонӣ ба талаботи рақобатпазирӣ дар шароити душвори бозор, таъмини мавзунии истеҳсолот ва баланд бардоштани сатҳи даромаднокӣ зарур аст, ки иҷрои вазифаҳои таҳлили идоракунӣ дар тамоми давраҳои раванди истеҳсолӣ таъмин карда шавад. Дар ин маврид захираҳои паст кардани арзиши аслии маҳсулот на танҳо дар қисматҳои истеҳсолии корхона, инчунин дар ҳадамоти таъминот, фурӯш ва қисматҳои соҳтории ёрирасони корхона метавонанд ҷой дошта бошанд;

- муаллиф тасдиқ менамояд, ки дар бештари корхонаҳои саноати масолехи соҳтмонӣ дараҷаи идоракунии иқтисодӣ ба талаботи имрӯзai муносибатҳои бозорӣ ҷиҳати фаврият ва асоснокии қарорҳои идоракунӣ ҷавобгу нест. Вазъи мазкур аз он сабаб ба миён омадааст, ки кормандони низомҳои идоракунии корхонаҳои соҳа ҳанӯз ҳам асосҳои менечменти муосирро дарк намекунанд. Дар аксари корхонаҳои соҳа низоми идоракунӣ бо методикаҳо, воситаҳо, усулҳо ва моделҳои муосири идоракунӣ мӯчаҳҳаз нест, ҳуҷҷатҳои зарурӣ оид ба технологияҳои идоракунӣ барои ҳалли масъалаҳои мухим мавҷуд нестанд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар рушд ва таҳияи васеътари муқаррароти назариявӣ ва равишҳои нав дар таъминоти ташкилӣ-методии олоти баҳисобгирий ва таҳлили идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолехи соҳтмонӣ зоҳир мегардад. Ҳулоса ва тавсияҳои таҳияшуда ба такмили ҷанбаҳои назариявӣ-методологии ташкили баҳисобгирий ва таҳлили идоракунӣ мусоидат намуда, самаранокии татбиқи онҳоро баланд мебардоранд. Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки асосҳои илмӣ, методологӣ ва амалии ташкили баҳисобгирий ва таҳлили идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолехи соҳтмонӣ таҳия карда шуда, ҳусусиятҳои пешбуруди баҳисобгирий ва таҳлили доракунӣ дар асоси меъёрҳои қабулшуда таҳия карда шудааст. Дар мавриди аҳамияти иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи он дар истеҳсолот, бояд қайд қард, ки ҳулоса ва тавсияҳои таҳияшуда зимни таҳияи санадҳои меъёрии даҳлдори соҳавии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шуда метавонанд. Ҳамчунин натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар корхонаҳои соҳаи саноат ва дигар субъектҳои хочагидорӣ истифода шаванд. Бархе аз муқаррароти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар фаъолияти амалии муҳосиботи корхонаҳои саноати масолехи соҳтмонӣ барои татбиқ қабул шуда, аз ҷумла дар ҶСП “Корхонаи металurgии Тоҷик” истифода шудаанд, ки ин бо маълумотномаҳои даҳлдор тасдиқ шудаанд.

Чиҳатхои асосии диссертатсия бо мақолаҳои илмии унвончӯ дар маҷаллаҳои илмӣ ва маводи конференсияҳои илмию амалии байналмилалӣ ва ҷумҳурияйӣ ба нашр расида, мавриди муҳокима қарор гирифтаанд. Оид ба мавзуи диссертатсия 16 мақолаи илмӣ бо ҳаҷми умумии 5,8 ҷ.ҷ. (4,4 ҷ.ҷ. аз муаллиф), аз ҷумла 7 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд.

Диссертатсияи тақризшаванда мутобиқ ба муқаррарати низомномаи даҳлдори КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омода гардида, муқаддима ва баҳшҳои он - мубрамии мавзуи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқоти мавзуи илмӣ, робитай таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуъҳои илмӣ, мақсад, вазифаҳо, объект ва предмет, фарзия, асосҳои назариявию методологӣ, сарчашмаи маълумот ва пойгоҳи таҳқиқот, навғониҳои илмӣ, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назарияйӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои он, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи иҳтиносси илмӣ, саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия ба таври муқаммал моҳияти диссертатсияро дар бар гирифтаанд ва асосҳои илмию амалии онро дар сатҳи зарурӣ инъикос менамоянд. Гайр аз ин, меъёрҳои дигари диссертатсия нисбат ба ҳаҷм, истифодай ҷадвал ва расмҳо, тартиби нигориши феҳристи адабиёт низ ҳангоми навиштани диссертатсия риоя гардидаанд.

Эродҳо доир ба диссертатсия. Дар баробари бартарихо диссертатсия аз қамбузидҳо низ холи нест, ки ба ҷанде аз онҳо бояд таваҷҷӯҳ зоҳир кард:

1. Дар боби 1., зербоби 1.1, саҳ – 25 муаллиф объек, предмет ва вазифаҳои баҳисобгирии идоракуниро бо назардошти ақидаи олимони соҳа барраси намудааст. Ин амалро муаллиф агар дар шакли ҷадвал ё консепсияи баҳисобгирии идоракунӣ дар объекти омузиш пешниҳод мекард хубтар мешуд.
2. Дар зербоби 1.1 таҳлили идоракунӣ дар низоми баҳисобгирии идоракунӣ барраси гардидааст, аммо фарқияти ин намуди таҳлил аз дигар намудҳои таҳлил аз ҷониби диссертант дар кор ба назар намерасад.
3. Дар саҳифаи 80 қайд гардидааст, ки таҳлили низомҳои ташкили баҳисобгирии ҳароҷот ва унсурҳои баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои таҳқиқшуда (ҶДММ «Рӯҳшона», ҶДММ «АФРА», ҶДММ «Амрон») нишон дод, ки ҷиҳати муҳим барои ҳамаи ин корхонаҳо истифода нашудани низомҳои анъанавӣ ва муосири ҳисобкунии арзиши аслӣ мебошад. Дар корхонаҳои мазкур ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот бо тарзи ниҳоят содда – ҷамъ кардани ҳароҷот, ки шабехи усули «дегӣ» мебошад, ба ҷо оварда мешавад. Истифодай чунин усули ҳисобкунии арзиши аслӣ барои татбики таҳлили идоракунӣ ва дигар воситаҳои низомҳои анъанавӣ ва муосири баҳисобгирии идоракунӣ имкон намедиҳад, вале минбаъд дар матн дар бораи ҷой доштани қадом намуди низомҳои тавсияшаванда барои корхонаҳои мазкур, тавсияҳои мушахҳас барои бартараф намудани онҳо матлабе оварда нашудааст. Инчунин хуб мебуд, агар муаллиф низомҳои дар ҷадвали 1.2, саҳ. – 52 овардашударо бо мисолҳои мушахҳас пешниҳод менамуд.

4. Дар саҳ. – 89, расми 2.5. муаллиф модели концепсияи хисботи идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмониро пешниҳод намудааст, ки ба фикри мо ин концепсия каме такмил меҳоҳад, масалан ба монанди предмет, метод ва гайра унсурҳои хисботи идоракунӣ.

5. Дар ҷадвали 2.18. ва дигар ҷадвалҳо таҳлили солҳои 2018-2019-2020 оварда шудааст, хуб мешуд маълумотҳои солҳои охир яъне 2021, 2022 ва 2023 истифода мешуданд.

6. Дар диссертасия оид ба гузариши корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ ва пешниҳоди хисботи онҳо мувоғики Стандарти байнамилалии ҳисботи молиявӣ маълумот пешниҳод мегашт, фикр мекунам беҳбудии кори илмӣ мешуд.

7. Дар доираи боби З таҳлили идоракунӣ дар корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ баррасӣ гардидааст. Агар муаллиф фарқияти таҳлили идоракуниро аз дигар намудҳои таҳлил, масалан таҳлили молиявӣ, стратегӣ, сармоягузорӣ ва гайра дар шакли ҷадвал пешниҳод мекард кори диссертационӣ хуб мегардид.

Таъкид кардан бамаврид аст, ки эродҳои зикршуда хусусияти тавсиявӣ дошта, аҳамияти амалӣ ва назариявии рисолаи диссертационии унвончуро коста намегардонанд.

Дар маҷмуъ бояд қайд намоем, ки диссертасия мазкур кори ба пуррагӣ анҷомдода шуда хисоб ёфта, навғонҳои илмиро дар худ таҷассум менамояд.

Автореферат ва корҳои нашркардаи муаллиф таркибу мундариҷаи асосии диссертасия ва навғонии илмии онро таҷассум мекунанд. Диссертасия соҳтори мантиқан мукаммал дошта, натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф арзиши илмӣ доранд ва метавонанд дар татбиқи низоми баҳисобигарӣ ва таҳлили идоракунии корхонаҳои саноати масолеҳи соҳтмонӣ истифода бурда шаванд.

Ҳамин тарик, диссертасияи Фаниев Убайдулло Файзалиевич ба талаботҳои муқаррарнамудаи бандҳои п. 31, 32, и 33 “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ” (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267) ҷавобгӯй буда, муаллифи он барои поил гаштан ба унвони илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.08 - баҳисобигарии бухгалтерӣ ва аудит сазовор дониста мешавад.

Муқарризи расми:

номзади илмҳои иқтисодӣ,
дотсент кафедраи кори бонкӣ
МДТ “Донишгоҳи давлатии Хӯҷанд
ба номи академик Бобоҷон Гафуров”

Ҳасанова Н.Ч.

Суроғ: 735700 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хӯҷанд, гузаргоҳи Мавлонбекова 1
Тел.+992 (3422) 6-52-73; +992 (3422) 6-47-39; Факс: +992 (3422) 6-75-18
Тел. мобили: +992 (92) 769-61-61, E-mail: sssr-8186@mail.ru

Имзои н.и.и., дотсент Ҳасанова Н.Ч-ро таҳлили мекунад
Сардори раёсати қадрҳо ва корҳои маҳсус
МДТ “Донишгоҳи давлатии Хӯҷанд
ба номи академик Бобоҷон Гафуров”

Наврузов Э.М.